

NIĞDE İLİ BOR İLÇESİ OBRUK KÖYÜ HALILARI

Semra KILIÇ *
N. Rengin OYMAN**

ÖZET

Türklerin geleneksel el sanatlarından biri olan halı, sanat tarihimizde seçkin bir yere sahiptir. Halıya dokuma özelliğini veren ilme teknik, ilk kez Orta Asya'da Türklerin bulunduğu bölgelerde ortaya çıkmış, gelişimini Türklerle sürdürmüş ve tüm İslam dünyasına Türkler tarafından tanıtılmıştır. Düğümlü halıların çok uzun bir geçmişi vardır. Bu tekniğin bulunuşu, göçebe bir kavmin daha kalın ve ısıtıcı bir zemin bulmak arzusu gibi, pratik bir nedene dayanmaktadır. Buluntular, düğümlü halının ilk kullanıldığı yerin Orta Asya olduğunu göstermektedir. Orta Asya'da Altay Dağları eteklerinde, Pazırık' da buzullar içindeki bir mezar odasında bulunan, M.Ö. 2. Ve 3.y.y' da Hunlar devrinde dokunduğu kabul edilen Pazırık halısı, dünyanın bilinen en eski düğümlü halısıdır.

Niğde İli Bor İlçesi Obruk köyünde elde edilen dokumaların da Türk (Gördes) düğümü ile yapıldığı görülmektedir. Dokumada kullanılan çözü, atkı, ilme iplikleri kendilerine ait olan koyunların yünlerinden elde edilmektedir. İplerin renklendirilmesinde bazılarında sentetik bazılarında ise doğal boyar madde kullanılmaktadır. Boyama dokumacı kadınlar tarafından ilkel yöntemlerle yapılmaktadır.

NIGDE CITY BOR TOWN OBRUK VILLAGE CARPETS

Abstract

The carpet in the traditional art of Turks has a distinguished place in our art history. The knotted carpet technique that gives the character in the weaving art, was introduced in Central Asia for the first time where the Turks used to live, continued development by the Turks and introduced to the Islamic World yet again by the Turks. Knotted carpets have a very long history. The presence of this technique is based on a practical desire of a tribe; creating a thicker and warmer floor. The findings show that the first use of knotted carpet was in Central Asia. The Pazırık Carpet is the oldest known knotted carpet which was weaved by Huns BC III.-II and found in a tomb covered by ice in Pazırık under the foot hills of Altay Mountains in Central Asia.

Gördes knot has been used in the woven fabrics obtained from Obruk Village of Bor District of Niğde Province. The warp, weft, loop yarn are derived from their of sheep's wool. Some synthetic and some natural dyes are used to color the ropes. Paintings are being made by women under primitive conditions.

Anahtar Kelimeler: Niğde, Bor, Obruk, Dokuma, Geleneksel, Tezgâh

Key words: Niğde, Bor, Obruk, Weaving, Traditional, Carpet, Loom

* Semra KILIÇ, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi

** Doç. N. Rengin OYMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı Başkanı, renginoyman@sdu.edu.tr

Giriş

1. NİĞDE İLİ BOR İLÇESİ - OBRUK KÖYÜ

Zengin bir kültüre sahip olan Anadolu insanı birçok alanda olduğu gibi dokuma alanında da oldukça geniş bir birikime sahiptir. Geleneksel Türk Sanatları içinde yer alan havlı dokumalar sanatsal anlamda önemli bir buluştur. Havlı dokumaların üretildiği Obruk köyü, bulunduğu bölge ve taşıdığı kültür değerleri açısından incelendiğinde önemli verilere sahip olduğu saptanmış, bu yüzden araştırma alanı olarak belirlenmiştir. Araştırma, yöre insanı tarafından oldukça geniş bir kullanım alanına sahip olan dokuma örneklerini tanımak ve tanıtmak amacıyla yapılmış, dokumaların tarihçesi, kullanılan malzemeler, araçlar, uygulanan teknikler, desenler belirlenmiştir.

Niğde ili, İç Anadolu bölgesinin güneydoğusunda, Kapadokya bölgesinde yer almaktadır. Yönetim bakımından Niğde ili Bor ilçesine bağlı olan Obruk Köyü Obruk Platosu içinde de yer almaktadır. Obruk Köyü Hasan dağı eteğinde, Bor ilçe' sine 67 km uzaklıktaki son köyüdür. Aksaray'a 55 km uzaklıkta olan Obruk Köyü kırsal yerleşim merkezi olup, halkın alış-verişini yapmak ve resmi işlerini gerçekleştirmek için Bor İlçesine veya Aksaray'a gittiği bilinmektedir. Obruk köyü güneyinde Adana, kuzeyinde Aksaray, doğusunda Niğde ve batısında Konya illeri yer almakla birlikte, Niğde ilini Aksaray iline bağlayan E90 karayolu üzerinde bulunmaktadır.

Resim 1. Obruk Köyü haritası (<http://www.e-sehir.com/turkiye-haritasi/nigde-bor-obruk-koyu-haritasi.html>.28Ekim 2013)

Obruk köyü 1945 yılına kadar eski ismiyle Arısama yeni ismiyle Belkaya kasabasına bağlı yaylacıların yaz aylarında göç edip sonbahara kadar ikamet etikleri yer olmuştur. Yayla halkı hayvanlarını otlatmak, harmanlarını kaldırmak için yayla hayatını seçseler de Obruk, 1945 yılında yerleşik hayata geçmiş ve Konya ili Karapınar ilçesine bağlanarak köy olmaya hak

kazanmıştır. 1959'a kadar Konya ili Karapınar İlçe' sine bağlı olan Obruk köyü bu zamandan sonra Niğde ili Bor ilçesine bağlanmıştır. Köy halkı içinde kökleri Mersin Yörüklerine dayanan ailelerde bulunmaktadır. Köyün iklimi kışları soğuk ve yağışlı, yazları ise sıcak ve kuraktır. Obruk köyü halkının geçimi hayvancılığa ve tarıma bağlıdır. Erkeklerin çoğunluğu şoför olup yola gitmekte kalan kısmı ise il dışında çalışmaktadır. Kadınlar ise ev hanımı olup gerek iş olanağı olmadığından gerekse attıkları her ilmeğin verdiği o hazzı yaşamak adına dokuma yapmaktadırlar. Yazın tarla, bağ, bahçe işleri ile ilgilenip kışın tüm enerjilerini dokumaya veren Obruk köyü kadınları, Türk geleneksel el sanatlarında kadının yerini vurgulama adına önemlidir.

2. HALININ TARİHÇESİ

İlk zamanlar insanların yaygı ve örtü ihtiyaçlarını karşılamak için meydana getirdikleri halı, sonraları değerli bir sanat eseri olarak sarayları, mabetleri ve şatoları süslemiş, ressamın tablolarına konu olmuştur. El dokusu halıcılığın çok eski bir geçmişi vardır.¹

Halıcılığı tarih içinde araştıran yabancı bilim adamlarının büyük bir çoğunluğu ön yargılı olarak konuya yaklaşmışlardır. Halıcılığın ilk yurdunun neresi olduğu konusunda, yabancı araştırmacıların değişik yorumları vardır. Bunlardan bir kısmı, Erzurum dolaylarında bir Ermeni şehri olan Kalıklay' ı, diğer bir kısım araştırmacılar ise İran' ı halının ilk yurdu olarak göstermişlerdir. Ancak kazılar sonucu ortaya çıkarılan halılar bu fikirleri çürütmüştür. Şemsi takviminin 1327'nci yılında Abadan şehrinde çıkmış olan Ahbar-ı Hefte adındaki derginin 98. Sayısının ikinci sayfasında İslâmiyet'ten önce İran'da halı dokunmadığı açıklanmaktadır.²

Türk halılarının, dünya halı sanatı içinde özel bir yeri vardır. Halı sanatının Türklerin yerleştiği bölgelerde ve onlarla birlikte yayılması, bu yerin önemini belirten faktörlerin başında gelir. Halılar üzerinde henüz yüzyıl geçmemiş olan araştırmalar, halı sanatının başladığı yerin Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgelerde olduğunu ortaya koymuştur. Bu sanatı, bir sanat olarak geliştiren ve bütün dünyaya tanıtan Türkler olmuştur. Düğümlü halılar ilk defa Türklerin bulunduğu bölgelerde ortaya çıkmıştır ve gelişmesini sürdürmüştür. Düğümlü halıların tarihi Türk tarihine sıkıca bağlıdır. Türklerin bu ananevi sanatı yüzyıllardan beri yaşatılmış ve bir dokuma tekniğine tabi olarak gelişmesinde bu özelliğini muhafaza etmiştir. Bundan dolayı halılar üzerinde yapılan genel incelemelerin hareket noktası, haklı olarak Türk halılardan başlatılmasıdır.³

Halıcılık hakkında en eski bilgiler Yunan kaynaklarında bulunmaktadır. Bu kaynaklar, Babil ve İran'da yumuşak halılar olduğundan bahsetmektedirler. Fakat bahsedilen halıların hakikaten düğümlü olduğuna dair hiçbir delil mevcut değildir.⁴

Orta Asya'da Altay Dağları eteklerinde, Pazırık'ta buzullar içindeki bir mezar odasında bulunan, M.Ö. 2 ve 3. yy' da Hunlular devrinde dokunduğu kabul edilen "Pazırık halısı" dünyanın bilinen en eski düğümlü halısıdır. Pazırık Kurgan'ında bu halı ile birlikte, keçe yaygılar ve düz dokuma yaygı parçaları da ele geçirilmiştir. Yine, bu yöredeki, Başadar Kurgan'ında ve Kuzey Moğolistan'daki Noin Ula'da cicim, zili, sumak gibi düz dokuma yaygı parçaları da bulunmuştur.⁵

¹ (Gülcemal, 1997,s. 14).

² (Yetkin,1974, s.12).

³ Yetkin, 1991, s.1

⁴ Özgür, 1965, s.9

⁵ Deniz, 2000, s.49

Alacahöyük'te bulunan gümüş kirman M.Ö. 3000 - 2000 yılları arasına girer. Erbaa ilçesinde bulunan tunç kirman'ın tarihlendirilmesi de ayrı bir değer taşır. Bu belgeler Anadolu dokuma sanatının M.Ö. 6000 yıllarında var olduğunu gösterir.⁶

3. OBRUK KÖYÜ HALILARI

Nevşehir, Niğde, Konya yöresi halılarına kompozisyon ve desen özellikleri açısından bakıldığında, geometrik bir üslûp görülmektedir. Bu üslûp, günümüzün bile çağdaş estetik anlayışına oldukça uymaktadır. Genelde halılarda orta zemin kare veya dikdörtgenlere bölünerek içlerine ana motif, zeminde kalan boşluklara da yine geometrik motif ya da motifler birbiri ardı sıra gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Genelde halıların yüzeyine bakıldığında, orta zemini çevreleyen kalın tek bir bordürde bile sonsuzluk prensibi göze çarpar. Bu özellik, Selçuklular döneminden süregelen bir geleneğin yaşatılması niteliğindedir. Bordürlerin içlerinde de yine geometrik motifler yer almaktadır. Nevşehir, Niğde ve Konya yöresi halılarında genelde rastlanmakta olan en karakteristik özellik, halıların başlangıç ve bitiş kısmında, orta zemini çevreleyen ana bordürün haricinde bir bordürün daha yer almasıdır. Bu bordürlerin içlerinde yine geometrik motifler bulunmaktadır.⁷

3.1.Niğde İli Bor İlçesi Obruk Dokumalarının Tarihçesi

Niğde ili Bor İlçesi Obruk Köyü muhtarı Halil Turan'la yapılan görüşme de, dokumaların tarihinin net olarak bilinmediği söylenmiştir. Ancak, Obruk köyünde dokumaların geçmişi incelendiğinde, Obruk'un yurt edildiğinden beri var olduğu da söylenmektedir. Dokumalar genelde evlerde yaygı olarak, kızların çeyizi olarak veya ekonomiye katkı sağlamak için yapılmaktadır.

Resim 2. Obruk halısı(Kılıç,19.08.203)

Obruk köyünde dokumacılık en temel işlerden biridir. Köy kadınları boş zamanlarında ıstarının başına geçerek ihtiyaç duyduğu dokuma örneğini dokumaktadır. Dokumacılık, kadının evine katkı sağlaması açısından çok önemlidir. Çocuğunu doğurup, sağlıklı bir şekilde yetiştirmek kadının işidir. Misafirini gerektiği şekilde ağırlamak yine kadının görevidir. Yastık,

⁶ Durul, 1977, s.13

⁷ Çiloğlu, 1996,s:96

minder, yaygı olarak dokumaları evin kadını, kızı ve varsa gelini yapmaktadır. Evin ihtiyacı olan hemen hemen bütün el emeğiyle hazırlanacak tüm eşyaları kadınlar yapmaktadır.

Bundan 10-15 sene öncesine kadar her evde 'Istar' adı verilen halı dokuma tezgâhları bulunuyordu ve halıcılık önemli bir geçim kaynağı idi. Ancak günümüzde halı dokumacılığının getirdiği gelirin azalması, dokuyucuların gelir getiren farklı uğraşılara yönelmeleri ve el emeğinin değerinin giderek kaybolması gibi nedenlerden dolayı halı dokumacılığının eski önemi kalmamıştır. Ancak önemini yitirse de halı dokumacılığı, kimi yörelerde halen insanların geçimine katkı sağlamaktadır.

Köyde yapılan araştırma sonucunda köy camisinin imamı olan İlyas Kandemir, en eski dokumanın 20 yıllık kırmızı zeminli Kandilli seccade olduğunu, camide bulunan diğer dokumaların daha yakın tarihli olduğunu belirtmiştir.

Resim 3. Dokuma yapan dokumacı kadın (Kılıç,14.08.2013)

Halil Turan ise, 24 Haziran 2013 tarihli sözlü görüşme de, Obruk köyünde yapılan dokumalarda kullanılan motiflerin; bereket, şans, sağlık, ölüm, günah, yeniden dirilme, nazar ve sonsuzluk gibi konuları simgelediğini belirtmiştir. Dokumalarda en fazla kullanılan desenler göz, yıldız, hayat ağacı, muska, akarsu, çavuşlu, tavukayağı, elmalı ayak, geyik ve koçboynuzu gibi motiflerdir.

Obruk halıları, kaba yani kalın dokumalardır. 20x29, 19x32 (dm2'deki ilmek sayısı) gibi kalitelere sahip olan Obruk halılarının orta zemininde göbek denen büyük bir bölüm ve onu tamamlayan iri motifler yer almaktadır. Bunlara "göbekli halı" denilmektedir.

Resim 4. Çıkrık ile ip eğirme işlemi (Kılıç,14.08.2013)

Önceden kirmenle eğrilen ipler artık çıkrık ile eğilmektedir. Halı yapımında kullanılan iplerde koyunyünü kullanılmaktadır. Eğrilerek ip haline getirilen yünler doğal boyama yöntemleriyle, çeşitli bitkilerle boyanarak halı dokumasında kullanılmaya hazır hale getirilir.

Resim 5. Kullanılan Renkli Dokuma İplikleri (Kılıç,14.08.2013)

Obruk dokumalarında, öncesinde Taşpınar halısı dokumalarında olduğu gibi dokumaların zemininde daha çok kırmızı (al), gök (mavi, lacivert) renkler kullanılırken günümüzde pisi tüyü (gri), pas ipi (kahverengi) renkleri kullanılmaktadır. Bu renklerin dışında asma yaprağıyla boyanan yavşan yeşili, cevizin kabuğuyla boyanan tetir, siyah vb. renkler kullanılmaktadır. Kullanılan bu iplerde kahverengi ve gri rengin dışında diğer renkteki iplerin elde edilmesinde kimyasal boyalar kullanılırken halının yapımında sındı (makas), kirkit, tarak ve bıçak gibi malzemeler kullanılır. Halı tezgâhın da ise varan gelen, gücü demiri, burgu gibi kısımlar bulunmaktadır.

Halılar taban, çeyrek, yastık, minder, seccade ve pano dokumaları olarak serbest kompozisyonlarla dokunmaktadır. Geçmişte ve günümüzde de desen kâğıdı kullanılmayıp önceden yapılan dokuma örneklerine bakarak ya da ezberde kalmış zihindeki desenler

canlandırılarak eserler ortaya konmuştur. Bazılarında ise dokuyucu geleneksel motiflerle harmanlayarak özgün desenler ortaya çıkmıştır.

Halılarda değişime uğrayan bir diğer özellik, seccade halılarında görülen desen değişikliğidir. Öncesinde seccade dokuma örnekleri kandilli, mihraplı iken günümüz seccade dokuma örneklerinde Kâbe ve cami resimleri kompozisyona egemendir. Dokumalar dokuyucuların kendi el becerileri ile desen kâğıdı kullanılmadan makine dokuması olan hazır desenlerden çıkarılmıştır.

Resim 6. Eskiden Dokunmuş Seccade Halısı
(Kılıç, 18.07.2013)

Resim 7. Günümüzde Dokunmuş Seccade Halısı (Kılıç, 18.07.2013)

Halı yapımında önceleri ağaçtan şimdi ise demirden olan tezgâhlara eriş adı verilen iplerin çözülmesi (sarılması) ve ayak denilen uç kısmının dokunmasıyla başlanır. Daha önceden belirlenen modele göre renkli yün ipliklerle ilmeler (ilmek) atılarak halı yükseltilir. Her bir sıradan sonra ilmelerin yerleştirilmesi ve sıkı olması için önce geçgi adı verilen atkı ipi geçirilip kirkitle sıkıştırılmaktadır. Daha sonra varan gelen indirilerek ikinci ağızlık açılır, çapraz getirilip argaç (atkı) geçirilir ve tekrar kirkitle vurularak ilmelerin sıkılaştırılması işlemi yapılmaktadır. Bu şekilde dokunan halının yapımı böylece tamamlanır.

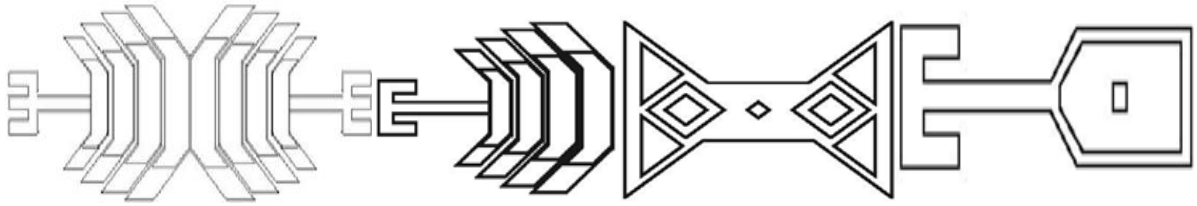
Günümüzde bitme noktasına gelen halıcılık, sadece Bor ilçesine bağlı Obruk Köyü'nde bazı evlerde bulunan tezgâhlarda, geleneksel özelliklerinin dışında, sipariş üzerine yapılan ticari nitelikteki el dokuma halılarıyla devam ettirilmekte ve aile geçimine katkı sağlamaktadır. Ayrıca kızların çeyizi içinde yastık, minder, seccade gibi dokumalar yapılmaktadır. Dokumalarda desen kâğıdı yerine, rapor olarak dörtte biri dokunmuş rapor desen kullanılır. (*Rapor desen: Desen olarak kullanılan dokuma örneği olup, yüzeyinde hem bordür (ayak) hem de göbek ya da zemine kullanılacak birden fazla kompozisyonu yüzeyinde bulunduran dokuma örneği*) Resim 8' de görüldüğü gibi, rapor desen dokumada, birden fazla desen bulunur ve dokuyucu isteğine veya ihtiyacına uygun olarak dilediği deseni kullanır.

Resim 8. Rapor olarak dokunmuş Rapor desen dokuma örneği (Kılıç, 14.08.2013)

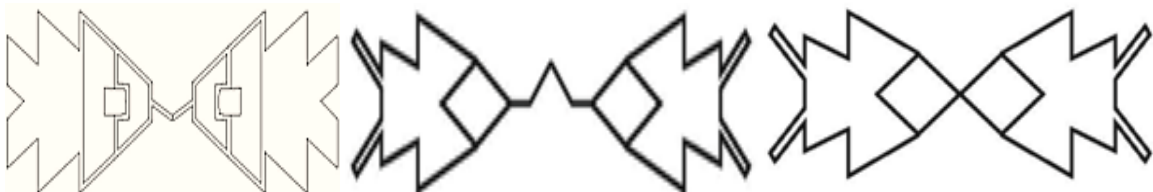
Köydeki dokumacıardan edinilen bilgilere göre bazı dokumalar adını orta yani göbek kısmında kullanılan motiflerden almaktadır. Bunlar çavuşlu, balıklı, elmalı gibi motifler olup dokumaların desen kompozisyonunda yer almıştır.

- **Çavuşlu**

Suna Döver, 24 Temmuz 2013 tarihinde yapılan görüşme de, desenin rütbeli asker ve erlerin giysilerinde bulunan rütbe armasına benzetildiği için köy halkı tarafından çavuşlu motifi olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Dokumada kullanılan motif, dokumanın zemin kısmında yer aldığı gibi kullanıldığı dokumaya da adını vermektedir. Genelde taban halısı, yastık, minder, çeyrek dokumalarda ve rapor olarak dokunan dokuma örneklerinde kullanılmaktadır.

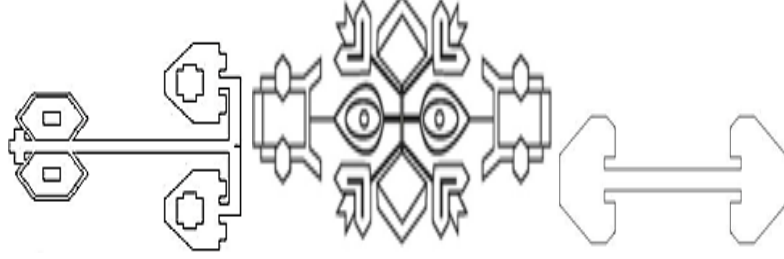
- **Balıklı**

Şekil olarak balığa benzetildiği için Obruk köyünde dokuma yapan kadınlar tarafından balıklı motifi demiştir. Dokumada zemin kısmında kullanıldığı gibi, ayrıca dokumaya da adını vermiştir. Narin Karaca'nın 19 Temmuz 2013'de verdiği bilgiye göre bu motif taban halısı,

çeyrek dokuma halısı, yastık, minder ve rapor desen halısı dokumalarının kompozisyonlarında yer almaktadır.

- **Elmalı**

Dokuyucu köy kadınlarından Ayşe Özata'dan 19 Temmuz 2013'de edindiğimiz bilgiye göre, motif elma ağacındaki elmalara benzetilmiş ve bu ismi almıştır. Çavuşlu ve balıklı motiflerinde olduğu gibi dokumanın zemin kısmında kullanıldığı, dokumaya ismini verdiği, yastık, minder, çeyrek dokuma halıları, taban halıları ve rapor desen dokumalarında kullanıldığı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak; dokuyucuların desenleri ilk gördüklerin de bazı nesnelere benzetmeleri sonucu bu isimleri almıştır. Bu motifler, bilinen geleneksel motiflerin dışında, bugüne kadar sadece Obruk dokumalarında görülen motifler olup, bu motiflerin yanı sıra gül ayağı, çiçek dalı, bayrak gibi motiflerde yazılı ve görsel kaynaklarda olmayıp, tarafımdan yapılan 24 Haziran- 19 Temmuz 2013 tarihleri arasında yer alan araştırmaları sonucu literatüre kazandırılmıştır.

3.2. Dokumalarda Kullanılan İpler

Obruk köyünde ipler koyunun yününden elde edilmektedir. İlkbaharda koyunlardan kırkılan yünler kalitesine ve rengine göre ayırt edilme işlemi yapılır. Daha sonra dokuma için seçilen koyunun sırt yünü elde yıkılarak temizlenir (Resim:9).

Resim 9. Koyunyünü yıkayan köylü kadınlar (Kılıç,26.06.2013)

Temizlenen yünler kurutulularak yün tarama makinesine atılarak taranır ve aynı makinede söme yani yumak haline getirilir.

Resim 10. Yünün yumak (Söme) halı (Kılıç,16.06.2013)

Sömeler açılarak çırkık ile eğrilir. Eğrilen ipler kelep haline getirilerek dokumacılar tarafından boyanır. Boyama işlemini kadınlar kazanlarda ateş üzerinde yaparlar (Resim: 11). Kazanlarda boyarmaddelerle ipleri kaynatırlar. Boyama işlemine başlanırken ilk önce iplerin boyayı daha iyi almasını sağlamak amacıyla bitkiler ıslatılır ve bekletilir. Daha sonra bitkilerden boya kusturuluncaya kadar kaynatılır. İpler bu malzemelerin olduğu kazana bastırılarak kaynatılmaya devam edilir. İpler boyayı iyice aldıktan sonra yıkanır. Bu yöntem halının rengini uzun süre koruması için önemlidir.

Resim 11. Kazanda boyama işlemi (Kılıç,19.07.2013)

Kazanlarda kaynatılarak boyama işlemi tamamlandıktan sonra boyanan ipler kazandan çıkarılarak büyük leğenlerde durulama işlemine geçilir. Bu işlemin amacı, boyanan iplerin boyarmaddelerden iyice arınmasıdır.

Resim 12. Boyanan iplerin durulanma işlemi (Kılıç,19.08.2013).

Kullanılan iplerde Zübeyde Altinkaya'nın verdiği bilgiye göre kırmızı, mavi gibi renkler kimyasal boya ile boyanmaktadır. Yeşil renk bağ yaprağı ile tetir denilen renk ise ceviz kabuğu ile boyanarak elde edilmektedir. Gri yani pisi tüyü ile pas rengi ise koyunların yününden doğal halleri ile kullanılmaktadır.

3.3. Dokumalarda Kullanılan Araç Ve Gereçler

3.3.1. Tezgah

Dokuma, taş devrinden beri doğurganlığının yanı sıra kadının en soylu görevlerindedir. Anadolu'da adlandırılan Istar dokuma tezgâhları ile ilk çağ kültürlerinde ki İstar tanrıçası arasındaki benzerlik bu açıdan ele alınırsa, Anadolu kadınının dokumaya verdiği emek, sabır ve içtenliği kutsallığı açıklanabilir. Istar, taşınması, kurulması kolay, pratik, dikey çözgü sistemli dokuma tezgâhıdır. Yan ağaçlar ya duvara dayanır yahut toprağa gömülür. Belirli uzunluktaki çözgülerin gerginliği alt Levent'in sabitleştirilip, üst levendin burgu ağacı ile döndürülüp istenilen gerginlik elde edildiğinde, yan ağaçlardaki dişlere iple bağlanarak sağlanır. Dokuma ağızlığı, çubukla çaprazlanan çözgülerin gücülenmesiyle açtırılır. Dokuma ilerledikçe üstteki burgu ağacı gevşetilir dokuma aşağı doğru sarılmaktadır.⁸

Dokumalarda dikey germe tezgâh kullanılmaktadır. Alt ve üst, yan leventleri ve germe kısımlarının yani burgu bölümlerinden oluşur. Yan leventlerde kücü ağacının tutturulduğu kısımlar bulunmaktadır. Halı dokumada bölge ve dönemlere göre değişik tezgâhlar kullanılmıştır. Obruk köyünde bulunan bu tip tezgâhlara "Istar" denilmektedir.

Tezgâhlar ahşap malzemeden yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde metalden yapılmış tezgâhlar kullanılmaya başlanmıştır. Tezgâh başlıca yatay ve dikey hatların çevrelediği dikdörtgen bir şekle sahiptir. Yan kısımlara "dikeç" üst ve alttaki yatay kısımlarda ise "mazi" bulunur. Ortada yatay olarak bulunan elemana "gücü" denir. Bu bölüm demirden yapılmıştır, "gücü" nün üst kısmında atkının geçireceği ağızlıklar için tahtadan yapılmış varangelen bulunur.

⁸ Oyman, 2005, s.76

Tezgâhta bu kısımlardan başka halının ip yumaklarının asıldığı ip çubuğu vardır. Halılarda ilme ve atkılar sıkıştırmak için “kirkit” kullanılır. İlme attıktan sonra ilme uçlarını kesmek için bıçak, düğümleri düzenli görünümünü sağlamak ve kesmeyi kolaylaştırmak için “tarak” kullanılır (Resim 16). En son olarak ise halının hav yüksekliğini ayarlamak için “sındı” dedikleri makasla fazla iplerin kesimi yapılır.

Resim 13. Dikey germe dokuma tezgahı (Kılıç,18.07.2013)

Tezgâh parçaları;

Yan (dikeç) Ağaçlar: Yan ağaçlar halı tezgahının ayakta durmasını, gücü ağacının taşınmasını, alt ve üst leventlerin yatay paralellliğini ve çözgünün tezgaha bağlanıp gerdirilmesini sağlar. Bir tezgâhta iki adet yan ağacı mevcuttur.⁹

Leventler: Sarma tezgâhlarda leventler genellikle 8 köşeli veya yuvarlak yapılmaktadır. Bir tezgâhta üst ve alt olmak üzere iki adet levent vardır. Üst leventte halının çözgüsü, alt leventte ise dokunan kısım sarılır.¹⁰

Gücü Ağacı: 8x10 cm boyutlarında, halının kalitesine göre çözgü taksimatını muhafaza eder. Çözgüye çaprazlık verilmesini sağlar. Yani, varan gelen vasıtasıyla atkı atılırken çözgüdeki çaprazlığının meydana gelmesini ve öndeki çözgü telininin arkaya, arkadaki çözgü telinin de öne geçmesini sağlar.¹¹

Varangelen (Kelem): Çözgülerin arasında bulunan ağızlık açılması için yukarı aşağı kaldırılmak suretiyle hareket eden çubuktur.

Yan burgular: Dokuma yapılırken çözgülerin gerginliğini ayarlamak için kullanılmaktadır.

⁹ Özel, 1989, s:24

¹⁰ Özel, 1989, s:24

¹¹ Gülcemal, 1997, s:76

3.3.2. Diğer Araçlar

3.3.2.1. Kırklık

Koyunların yününün kesilmesine yarayan araçtır. Kırkma işlemini genelde erkekler yapmaktadır.

3.3.2.2. Çıkırık

Dokumada kullanılan çözgü, atkı ve dokuma iplerinin eğrilmesi işleminde kullanılır.

Resim 14. Çıkırık (Kılıç,14.08.2013).

3.3.2.3. Sıkıştırma Tarağı(Kirkit)

Dokumalarda bir sıra boyunca ilme atılıp üzerine atkı atılıp sıkıştırma işlemi için kullanılır. Yöre de kirkit denilmektedir.

Resim 15. Sıkıştırma tarağı(Kılıç,19.08.2013)

3.3.2.4. Tarak

Dokumalarda bir sıra boyunca düğüm atılıp üzerine atkılı atılıp sıkıştırma işlemi yapıldıktan sonra düğüm uçlarının taranması için kullanılır.

Resim 16. Tarama tarağı (Kılıç, 19.08.2013).

3.3.2.5. Makas

Dokuma boyunca düğümler atıldıktan sonra sıkıştırma işlemi sonrasında tarama işlemi yapılarak düğüm uçlarının kesilmesinde kullanılan araçtır.

Resim 17. Makas (Kılıç, 19.08.2013).

3.3.2.6. Dokuma Bıçağı

Dokuma yapılırken düğüm atıldıktan sonra düğüm uçlarını kesmeye yarayan araç olup dokumacılar tarafından ilkel olarak var olan malzemelerden yapılmıştır.

Resim 18. Dokuma bıçağı (Kılıç, 19.08.2013).

3.3.2.7. Burgu Demiri

Dokumada kullanılan tezgâhların yan leventlerinde yer alıp çözümlerin gerdirilerek dokunmasını sağlayan araçtır.

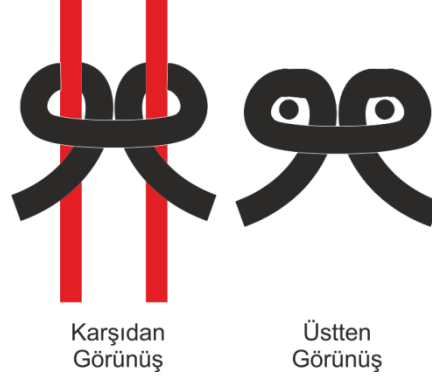

Resim 19. Burgu demiri (Kılıç, 19.08.2013).

4. NIĞDE İLİ BOR İLÇESİ OBRUK HALILARINDA TEKNİK VE DESEN ÖZELLİKLERİ

4.1. Niğde İli Bor İlçesi Obruk Havlı Dokumalarının Teknik Özelliklerine Göre Sınıflandırılması

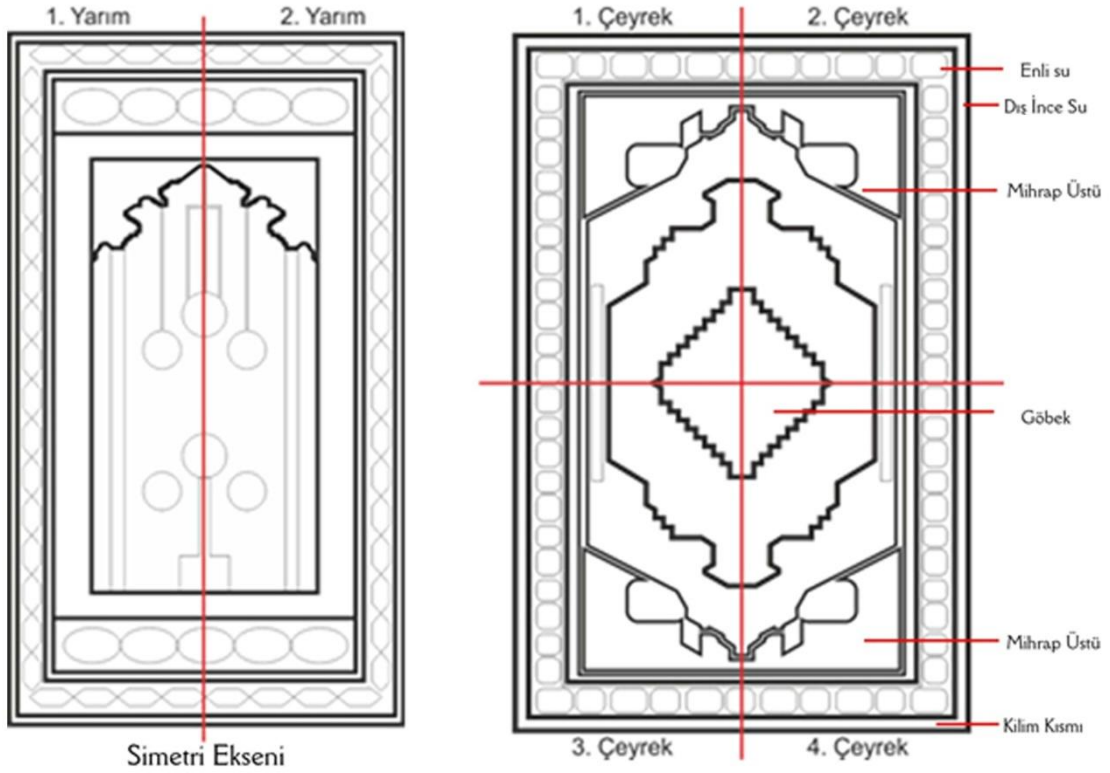
Obruk köyü halıları teknik olarak sadece “Gördes” yani Türk düğümü olarak bildiğimiz kapalı düğümle dokunmaktadır.

Dokumalarda dokuma ipliği, atkısı ve çözgüsü yün olan dokumalar, Obruk köyü camisinde ve evlerde bulunmuştur. En eski tarihli dokuma 20 yıl öncesine aittir. Kaliteleri 20x29, 19x32 gibi yün olan dokumalar genelde kaba kalitede dokunmuştur. Hav yükseklikleri 4-6 mm arasındadır.

4.2. Niğde İli Bor İlçesi Obruk Halılarının Desen Özelliklerine Göre Sınıflandırılması

Araştırılan dokumalar; taban, çeyrek, yastık, minder, seccade, pano ve rapor desen gibi dokuma çeşitleri koçboynuzu, suyolu, göz, elibelinde, kelle, boncuk gibi motiflerle bezenmiştir. Dokumalarda yer alan bu motifler geometrik sahalara ayrılan zemine yerleştirilmiştir. Yaygılar da kompozisyonlar öncesinde boncuk, suyolu, ayak takımı bazılarında sandık sonrasında da zeminde iç takımlarla devam etmiştir. Genelde dokumalar rapor olup simetridir. Örnek olarak taban, çeyrek, yastık ve minder dokumaları tam simetri olup seccadeler yarım simetridir.

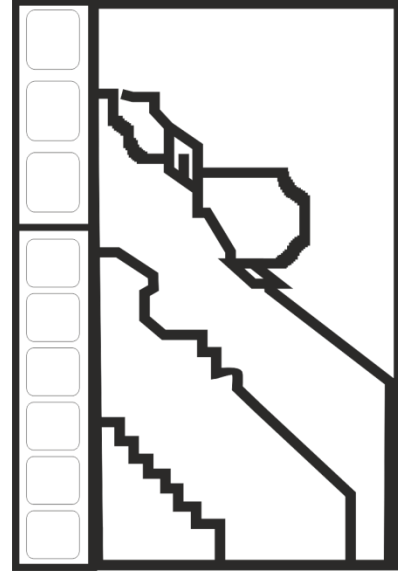

4.2.1. Rapor Desen Halısı

Rapor desen dokumalarının ayak kısmında birden fazla ayak motifi ve birden fazla göbek motifi bulunmaktadır. Aslında rapor dokuması dokuyucunun desen kâğıdı yerine kullandığı dokuma örnekleridir. Dokuma zemininde bulunan farklı bordür, göbek çeşitlerinden ve motiflerden dokuyucu isteğine ya da ihtiyacına uygun olanları özgürce kullanmaktadır.

Resim 20. Rapor Desen Halısı (Kılıç, 19.08.2013)

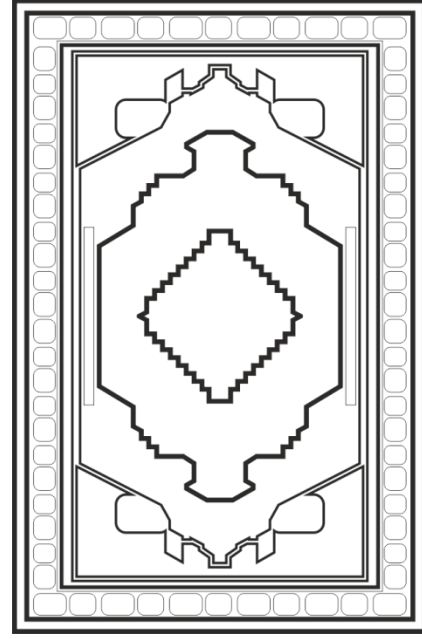
Şekil 1. Rapor Desen Şematik Çizimi

4.2.2. Taban Halısı

Büyük oda veya salona sermek için dokunur. Yaklaşık olarak ortalama 181x276-195x290 cm ölçülerindedir. Büyüklüğü 6 ile 10 metre² arasında değişir. Genellikle 13-16 çile ipten dokunur. Taban halıları genellikle göbeklidir. Göbek şekli taban göbek adıyla isimlendirilir, göbeğin iki ucunda kelle adı verilen stilize edilmiş kartal motifleri yer alır. Dokumalar balıklı, çavuşlu, elmalı göbekli dokumalar olarak adlandırılmaktadır. Köşeleri taban köşe, gül köşe; ayak bölümü ise gül ayak, elmalı ayak, damalı ayak; sandık bölümü, merdivenli sandık, güllü sandık; boncuk bölümü ise boncuk, zigzag yani su yolu motifleriyle karakteristiktir. Ayak kısmından sonra sandık kısmı devamında ise göbek denilen kısımlarda değişik rapor kısımlar kullanılmıştır. Dokumalar dokuyucunun isteğine uygun olarak dokunduğundan her birinde serbest özgün dokumalar yapılmaktadır. Dokuyucu tahminler üzerine dokuduğundan dokumanın ebatların da ise çok az bir fark olmaktadır.

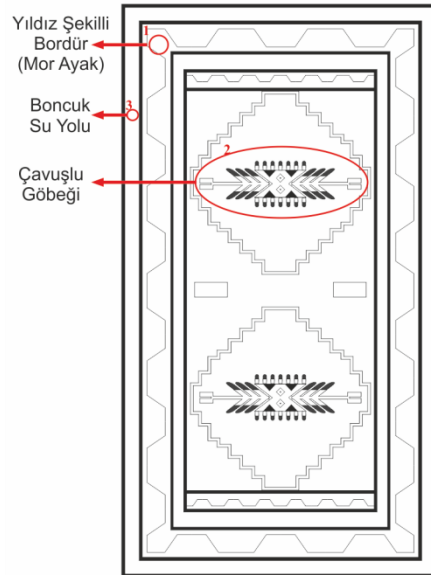
Resim 21. Taban Halısı

Şekil 2. Taban Halısı Şematik Çizimi

4.2.3. Çeyrek Halısı

Halk arasında oda halısı ismiyle de bilinir. Küçük odalara veya taban halısının yetmediği yerlere serilir. Çift halılar gibi, iki tanesi birleşik (uçuca) dokunur. Yaklaşık 150x220cm.ölçülerindedir. Balıklı ve Çavuşlu göbeğin küçültülmüş şekilleri, su yolu motifi, boncuklu ve yıldızlı şekilli bordürler olup, bu bordürler köydeki dokumacılar tarafından “Mor ayak” diye adlandırmışlar ve desen kompozisyonunda yer vermişlerdir.

Resim 22. Çavuşlu Çeyrek Halısı

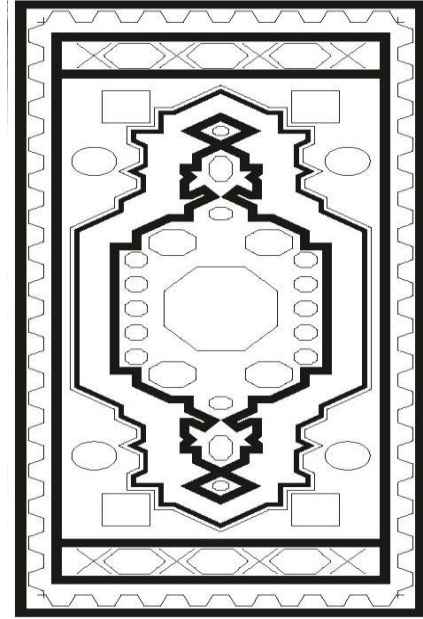
Şekil 3. Çavuşlu Çeyrek Halısı Şematik Çizimi

4.2.4. Yastık Halısı

İnsanların otururken sırtını duvara dayamak üzere dokunmuş halılardır. Genellikle ortalama 60x110 cm. boyutlarındadır. Göbeğin ortasında yuvarlak bir madalyon, iki dar yüzünde de küçük madalyonlar yer alır. Taban dokumalarda olduğu gibi Balıklı, Çavuşlu desenlerinin yanı sıra Zincirli yastıklarda göbeğin iki yanında zincire benzer desenler bulunur. Günümüz yastık halılarında benzer desenlere rastlanmaktadır.

Resim 23. Yastık Halısı (Kılıç, 19.08.2013)

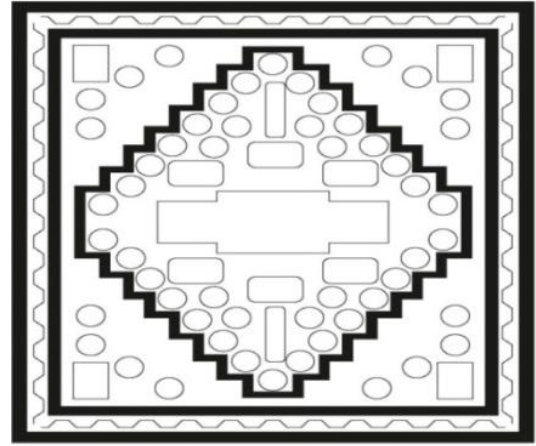
Şekil 4. Yastık Halısı Şematik Çizimi

4.2.5. Minder Halısı

Kızların çeyizi için veya günlük kullanım için dokunan havlı dokumalardır. Genellikle 70x70, 50x50 cm. ölçülerindedir. Son yıllarda 40x40 cm. boyutlarında sandalye minderleri de dokunmaya başlanmıştır. Desen olarak genellikle özgün motifler kullanılmış yine taban halılarında olduğu gibi çavuşlu modeli olanlarda vardır. Genelde çiçek motifleri kullanılmıştır. İçleri sünger veya yünle doldurulmaktadır.

Resim 23. Minder Halısı (Kılıç, 19.08.2013)

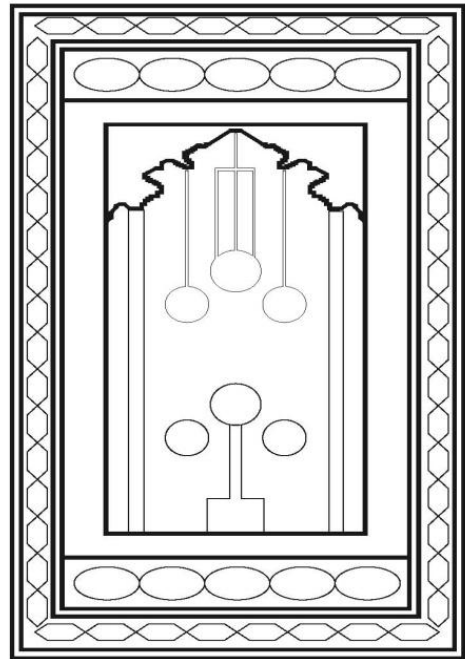
Şekil 5. Minder Halısı Şematik Çizimi

4.2.6. Seccade Halısı

Üzerinde namaz kılmak için dokunur. Ortalama 65x110, 60x105 cm. ölçülerindedir. Zemini mihraplı veya göbeklidir. Ancak son zamanlarda hacdan hediye olarak gelen makine dokumaları desen olarak kullanılmış Kâbe ve Camiler kompozisyona egemen olmuştur. Desenlerine göre kandilli, camili, minareli ve mihraplı gibi isimler alırlar.

Resim 24. Seccade Halısı (Kılıç, 19.08.2013)

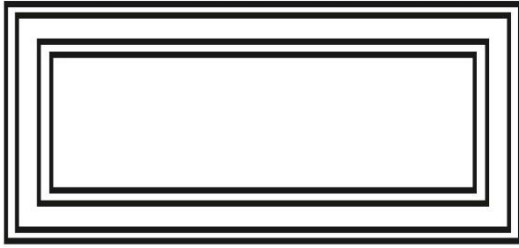
Şekil 6. Seccade Halısı Şematik Çizimi

4.2.7.Pano Halısı

Genelde duvarlarda asılı durması için dokunmaktadır. Desen olarak özgün olup dokuyucunun isteğine göre kompozisyonu vardır. Bazılarında Arapça yazıların yer aldığı pano dokumalarda anlamlı mani sözleri de bulunmaktadır. Bordür yani ayak kısmı olarak sadece su yolu veya çiçek motifi bulunmaktadır.

Resim 25. Pano Halısı (Kılıç, 19.08.2013)

Şekil 7. Pano Halısı Şematik Çizimi

SONUÇ

Obruk köyü Hasan dağı eteğinde yer alan Niğde İli Bor ilçesinin son köyü olup, köyün tarihi ile ilgili bir kaynağa rastlanmamıştır. Köy halkı yaşamı ekonomisinin hayvancılığa dayalı olması nedeniyle malzeme temini oldukça kolay olmaktadır. Yün ipliklerinin kolay temin edilmesi, yöre insanı tarafından dokumacılığın gelişmesine katkı sağlamaktadır. Halılar birçok amaç için hazırlanmaktadır. Dokumalar yazları evin önünde ağaç gölgesinde, yaylada, kışları ise evin içinde uygun odalarda dokunmaktadır.

Bulunan halı örneklerinde eskiden dokunmuş dokuma örnekleri ile renk ve desen farklılığı saptanmıştır. Eskiden halılarının zeminin de kırmızı, mavi renkler egemen iken günümüz dokuma örneklerinde ise gri ve kahverengi rengin egemen olduğu görülmektedir. Bu değişimin nedeni halıları kullanan kişilerin mobilyalara uygunluğunu gözetmesi, pazarının olmayışı ve talebin pastel renkler üzerine olmasıdır.

Dokumaların kaybettiği diğer önemli özelliği de seccade dokumalarında görülen desen değişikliğidir. Öncesinde seccade dokuma örnekleri kandilli, mihraplı iken günümüz seccade dokuma örneklerinde Kâbe ve cami resimleri kompozisyona egemendir. Dokumalar dokuyucuların kendi el becerileri ile desen kâğıdı kullanılmadan makine dokuması olan hazır desenlerden çıkarılmış, bazılarında ise dokuyucu geleneksel motiflerle harmanlayarak özgün desenler ortaya koymuştur.

Alan araştırması sonucu fotoğrafları çekilen Obruk halılarının yüzey şemaları ve kullanılan motifleri çizilmiş, köy halkının dokudukları bu motifleri, bazı nesnelere yararlanarak ürettikleri saptanmıştır. Nesnelere basit bir dille neye benzetmişlerse o ismi vermişlerdir. Örneğin balığa benzetmelerinden balıklı, askerlerin rütbe simgesine benzetmelerinden çavuşlu motifi gibi kendilerine özgü motif isimleri vermişlerdir. Dokumalarda; farklı renkte atkı, çözü ve dokuma iplikleri kullanılmıştır. Özellikle Obruk köyü camisinde en eski tarihli havlı dokuma örneklerinde atkı, çözü ve desen iplerinde koyunyünü kullanıldığı görülmektedir.

Dokumalarda daha öncesinde kullanılan doğal boyalar doğadan elde edilmekte olup günümüzde maddi olarak pahalı olması nedeniyle artık sentetik boyalar kullanılmaktadır. Doğal boya hakkında uzman olan köy halkından alanında akademik araştırma yapan akademisyenler, doğal boya madde içeren bitkilerin ekimi ve toplanması hakkında bilgi edinmeleri, dokumalarının boya kalitesinin yükseltilmesi açısından yararlı olacaktır.

Obruk köyünün tanıtılıp Kültür ve turizme kazandırılması, Obruk dokumalarının kayıt altına alınıp, bir katalog hazırlanması önem arz etmektedir.

Renk ve desen açısından zenginlik gösteren bu örnekler geçmiş kültürün izlerini taşıyan birer belge niteliğindedir. Yapılan alan araştırmasında çoğunlukla evlerde taban, çeyrek, yastık, minder, seccade, pano ve rapor desen dokumalarına rastlanmıştır.

En eski örneklerin yün dokumalardan yapıldığı, kullanılan dokuma tekniği olarak Türk (Gördes) düğümü yani kapalı düğüm tekniği kullanıldığı tespit edilmiştir. Günümüzde, doğal boyamacılığın eskisi gibi yapılmadığı, dokuma ipliklerinin kimyasal boyalarla boyandığı ve bu ipliklerle dokumaların yapıldığı tespit edilmiştir.

Taban dokumalarında görülen değişik kompozisyon özellikleri Elmalı, Çavuşlu, Balıklı olarak sınıflandırılmaktadır. Her kompozisyonda genellikle aynı motifler farklı şekillerde kullanılması, yapılan her değişiklikte yeni bir desen tasarımı oluşması, Geleneksel Türk Sanatlarında kullanılan motiflerinin çok zengin bir kültüre sahip olduğunun kanıtıdır.

Yine bu dokumalarda, genellikle ayak yani bordür kısmı dokunduktan sonra sandık, göğüs ve iç zeminde ise göbek kısmı dokunmuştur. Göbek kısmı kelle denilen motifle başlar daha sonra dokumanın tam ortasında göbek motifi ile devam eder. Dokumalarda tam simetri özelliği vardır.

Yastık örneklerinde, dokumaya ayak kısmı ile başlanır ve iç zemine geçilir. Zeminde motifler simetrik olarak yerleştirilmiştir.

Minder dokuma örnekleri, tavukayağı, pıtrak, çavuşlu gibi motiflerle bezenmiş ve üzerine oturma amaçlı dokunmuş dokumalardır.

Seccade örneklerinde, dokumanın ayak kısmından sonra mihrap bölümü yer almaktadır. Günümüzde ise Medine'den hac yoluyla köye hediye gelen makine dokumaları desen olarak dokunmuş Kâbe ve Cami resimlerinin yer aldığı desen kompozisyonları dokumalarda önemli yer tutmaktadır.

Pano örneklerinde, genellikle büyük yaygı dokumalar bittikten sonra kalan çözümlere küçük dokumalar yapılabileceği için pano dokumalar yapılmıştır. Yaygı türünün özelliğine göre panoların boyutları da değişmektedir. Pano dokumalarında genellikle zemin içinde sözler yer almaktadır.

Günümüzde halılar, çok az kişiler tarafından dokunmaktadır. Eski örnekler, yöre halkının evinde ve döşemelerinde süsleme olarak kullanılmaktadır. Köyde bulunan havlı dokumalar günümüzde yaşam biçiminin değişmesi neticesinde önemini yitirdiği görülmektedir. Geleneksel kültürümüzün bir parçası olan halılara yeni açılımlar sağlanarak, sadece yaygı olarak kullanılmasının dışında, alternatif bir hediye ürün olarak, piyasanın beğenisine sunulabilir.

Obruk havlı dokumaları Süleyman Demirel Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Biriminin 3699-YL1-13 nolu projesinde yer almıştır. Dokumaların, teknik, desen, renk, kullanım alanları, kullanılan motifler, araç ve gereçlerin tespit edilmesi, kalite analizlerinin yapılması, Obruk Halıları olarak kayıtlara geçmesi hedeflenmiştir.

KAYNAKLAR

1. ÇİLOĞLU, H. (1996), Nevşehir, Niğde, Konya Yöresi Halılarının Kompozisyon Özelliklerinin İncelenmesi, Marmara Üniversitesi
2. DENİZ, B (2000). Türk Dünyasında Halı Ve Düz Dokuma Yaygıları, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara
3. DURUL, Y. (1977). Yörük Kilimleri, Ak Yayınları, İstanbul
4. GÜLCEMAL Abdullah (1997), Temel Kavramlarıyla Halı Ve Desen Teknolojisi, Isparta
5. ÖZEL, Ali (1989), Halıcılık, El Halısı Dokumacılığı, Başbakanlık Basımevi, Ankara
6. ÖZGÜR, Z.(1965), Türk Halıcılığının Tarihsel Gelişimi, Sümer Bank Halı Semineri Özel Sayısı, İstanbul
7. YETKİN Şerare (1974), Türk Halı Sanatı, Çağlayan Basımevi, İstanbul
8. YETKİN, Şerare (1991), Türk Halı Sanatı, Ankara

Diğer:

Makaleler

1. OYMAN, N. Rengin, (2005) “El Dokumacılığının ve El Dokuma Tezgâhının Tarihçesi, El Dokuma Tezgâhı Çeşitleri”, Sanat Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sayı:8, Erzurum

İnternet Kaynakları

1. <http://www.e-sehir.com/turkiye-haritasi/nigde-bor-obruk-koyu-haritasi.html>. 28 Ekim 2013

Sözlü Görüşmeler

1. Turan, Halil 'Köy Muhtarı' (24 Haziran 2013). 'Obruk Köyü ve Dokumaları Üzerine' sözlü görüşme, Obruk köyü muhtarlığı, Obruk- Niğde
2. Kandemir, İlyas 'Obruk Köyü Cami İmamı' (24 Haziran 2013). 'Obruk Köyü ve Dokumaları Üzerine' sözlü görüşme, Obruk Köyü Camisi, Obruk- Niğde
3. Karaca, Narin 'Ev Hanımı' (19 Temmuz 2013) 'Havlı Dokumalar Üzerine' sözlü görüşme, kaynak kişinin evi, Obruk- Niğde
4. Cengiz, Ayşe 'Ev Hanımı' (14 Temmuz 2013) 'Havlı Dokumalar Üzerine' sözlü görüşme, kaynak kişinin evi, Obruk- Niğde
5. Altınkaya, Zübeyde 'Ev Hanımı' (14 Temmuz 2013) 'Havlı Dokumalar Üzerine' sözlü görüşme, kaynak kişinin evi, Obruk- Niğde
6. Döver, Suna 'Ev Hanımı' (24 Temmuz 2013) 'Havlı Dokumalar Üzerine' sözlü görüşme, kaynak kişinin evi, Obruk- Niğde